

художественного мышления младших школьников в процессе изобразительной учебы. Раскрыто влияние изобразительной деятельности на развитие основ художественного мышления личности младшего школьника.

Ключевые слова: художественная учеба, пути формирования художественного мышления, младшие школьники.

Solomko I. P. Diagnostic criteria of formation of creative thinking juniors.

The problem of forming of bases of the artistic thinking of junior schoolchildren, that occupies an exceptionally important place in a theory and practice of modern artistic education, is examined in the article. Criteria are determined and grounded: valued-orientation, *когнитивный, практично-творчий* and indexes of level of formed of the artistic thinking of junior schoolchildren by facilities of fine art. Offered possible ways of the stage-by-stage forming of the artistic thinking of junior schoolchildren in the process of graphic studies. Influence of graphic activity is exposed on development of bases of the artistic thinking of personality of junior schoolboy.

Keywords: artistic studies, ways of forming of the artistic thinking, junior schoolchildren.

УДК 398.332.4:745

Стрілець О. В.

ДІДУХ ЯК РІЗНОВИД УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОДИЗАЙНУ У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

У статті розглядається один з елементів українського етнодизайну – дідух, його використання у формуванні духовності та національної культури підростаючого покоління. У традиції українського народу постать дідуха має різноманітне значення: це найперший предок народу; також люди в цьому образі уособлювали постать Господа; іншим разом виступає прадід як первісний ідеальний господар. Пропонуються методи та форми організації майстер-класів з українського декоративно-прикладного мистецтва та аналізується досвід роботи викладачів вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: етнодизайн, духовність, національне виховання, народні традиції, звичаї, обряди, дідух, духовна культура, формування особистості.

Проблема формування духовності та національної культури української молоді є надзвичайно актуальною, оскільки пов'язана з таким поняттям, як формування особистості. В наш час дуже часто можна почути заклики про підняття національної свідомості людини та виховання справжнього громадянина. Основою для цього є, в першу чергу, виховання високодуховної особистості. Проблема формування духовності у молоді – одна з головних проблем нашої держави. Успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежить від багатьох умов, серед яких провідне місце посідає духовне відродження громадян, гармонізація соціального життя нації.

Як відомо, мистецтво є невід'ємною частиною духовної культури людства завдяки його художньо-образній формі, що емоційно впливає на психіку особистості, сприяє розвитку її активності, творенню краси в навколишньому світі, внутрішньому самовдосконаленню. Духовною є діяльність людини, завдяки якій стан людства його власними зусиллями підноситься на більш високий ступінь проявів.

Відомий український філософ Григорій Сковорода вважав, що поняття "духовність" є похідним від слова "дух" (лат. "spirit" та грец. "пνευμα"), що означає рухливе повітря, повівання, дихання, носія життя. Дослідження вчених Л. С. Виготського, Є. П. Крупника, О. М. Леонтєва, С. Л. Рубінштейна переконливо доводять, що завдяки творам мистецтва

відбувається активізація зорових слухових та інших рецепторів з наступною зміною фізіолого-біологічних ритмів організму. Катарсична реакція, що є наслідком впливу художніх образів, гармонізує внутрішній світ людини, сприяє встановленню комфортного стану особистості у відносинах зі своїм "Я". В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, що максимально враховує національні риси й самобутність українського народу. На сучасному етапі розвитку педагогічної думки в Україні, коли одним із основних завдань є забезпечення національної спрямованості освіти, питання розвитку українського етнодизайну, його реалізації в навчально-виховному процесі закладів освіти різних типів є надзвичайно актуальним. Традиції, звичаї та обряди об'єднують минуле й майбутнє народу, старші й молодші покоління, інтегрують етнічну спільність людей у високорозвинену сучасну націю. Практично прилучаючись до традицій, звичаїв і обрядів народу, молодь знайомиться з філософським, ідейно-моральним, психологічним і етнічним змістом, поступово стаючи невід'ємною частиною рідного народу, нації. Не зважаючи на досить великий інтерес науковців до формування у молоді духовності засобами національної культури, проблема важливості елементів етнодизайну в педагогічній діяльності викладача в ряді аспектів залишається невирішеною.

Аналіз публікацій свідчить, що науковці звертали увагу на необхідність детального вивчення та правильного застосування принципу народності в процесі виховання та навчання. Значний внесок у розробку питань теорії та практики реалізації принципу народності зробили класики педагогіки Я. Коменський, І. Песталоцці, А. Дістервег, Г. Сковорода, а пізніше К. Ушинський, В. Сухомлинський та інші. Важливе значення принципу народності в роботі школи акцентували українські педагоги О. Духнович, С. Русова, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов. Новим етапом у розвитку принципу народності, і взагалі етнопедагогіки, став період 70-х років ХХ століття. З'явився ряд монографічних видань М. Гайдая, С. Бабишкіна, Є. Сявавко, Н. Гаврилюка, З. Васильцова, В. Скуратівського, О. Волкова тощо. Сьогодні історико-педагогічні аспекти проблеми висвітлені в підручниках М. Фіцули, І. Харламова, М. Стельмаховича, О. Любара, Д. Федоренко, В. Кравця, Ю. Руденка, В. Неділька, А. Бондаренка, І. Семенчука.

На сучасному етапі розвитку національної системи освіти етнодизайн як явище потребує глибокого осмислення. Саме воно прилучає молодь до традиційного мистецтва і до мистецтва сучасного, спонукає до творчості, до самореалізації й водночас формує духовність й національну культуру. Саме тому метою даної статті є вивчення народного мистецтва дідуха та його вплив на формування духовності та національної культури підростаючого покоління.

Усі компоненти духовності українського народу, як і його матеріальної культури, становлять національні цінності, які є серцевиною освіти й виховання. Слушними є слова С. Русової: "Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу; виховуватиме в дітях пошану до других народів і тим приведе нас до широкого єднання й світового порозуміння між народами й націями" [1].

Сьогодні Україна переживає велике національне відродження. До нас повертаються скарби наших предків. Однією з національних складових є мистецькі витвори, що є великою цінністю, оскільки дають нам повніше уявлення про нас самих, про наші звичаї, побут, стиль життя.

Український дідух представляє собою деревце, створене людськими руками з пшениці. Його образ пов'язаний із народними звичаями та символікою. Дідух – це, безперечно, прадід, перший предок народу (Ahnherr), сама назва про те свідчить. Дідух

("дід", "коляда", "колядник") – українська різдвяна прикраса, символ пожертвування найкращого збіжжя в хліборобських культурах [2]. Дідух – це дідівський дух або дух дідів, тобто всіх попередників роду. Це засвідчує те, з якою великою шаною й повагою ставилися пращури до свого родоводу [3].

Перший або останній сніп або інша частина врожаю має особливе значення в більшості хліборобських культур не лише Європи, але й інших частин світу. Згідно з найбільш загальноприйнятою серед етнографів версією (найдокладніше викладеною в праці Джеймса Джорджа Фрейзера "Золота гілка", він символізує дух урожаю (а не предків), який, завдяки збереженню снопа та особливим ритуалам, пов'язаний із його знищенням, переноситься від минулого врожаю до наступного. Будь-які інші пояснення цих традицій є більш пізніми нашаруваннями, обумовленими змінами в культурі та релігії людей, які цих традицій дотримуються. У народних традиціях цілого світу ця постать оточена міфологічним німбом. У багатьох народів пракультурного округу – це об'єкт релігійного шанування. Мітольогічним символом прадіда є в пракультурних і первісних народів майже загально – Місяць; подекуди лиш є шанування прадіда [5]. У багатьох народів його постать злилася з поняттям Найвищого Єства, Творця і Добродія Світу. Символічна постать дідуха: Господь, господар, предок, Місяць. У традиції українського народу постать дідуха має різноманітне значення: це найперший предок народу; також люди в цьому образі уособлювали постать Господа; іншим разом виступає прадід як первісний ідеальний господар [6].

Та найбільш оригінальною є ідея різдвяного дідуха в тім, що він є символом не самого самотнього предка народу, але батька первісної рідні. Дідух як Коляда-Різдво, жертва Богові, з'єднання ідеї прадіда з Найвищим Єством. Дідух – це, безперечно, прадід, перший предок народу, сама назва про це свідчить. Етимологія слова є чисто українською. Є подібні до нього іменники в живій українській мові, наприклад старух, татух. Старух – той, що є татом для багатьох, татух – дуже старий дід [7].

Дідух – своєрідна пам'ять про наших предків, які першими вирощували ті сільськогосподарські культури, збирали й сушили траву для своєї худоби. Це й водночас велика шана маленькому Ісусику, котрий, як співається в колядці, народився між вівцями, у бідних яслах на сні. Без дідуха не може розпочатися в українців Святвечір. Після обходу урочисто заносили до хати необмолочений пшеничний чи житній сніп, що спеціально зберігали від часу обжинків. Його ставили на найпочесніше в хаті місце – під образами (ялинка, прикрашена іграшками, увійшла в наш побут значно пізніше). Прикрашений васильками й калиною різдвяний сніп нам рідніший: він є не лише символом достатку, а й уособленням пам'яті про наших предків. Недаремно в народі цей святковий сніп називали "дідом", "дідухом", "колядою", "колядником". Сніп був бажаним "гостем родини". Чи не від імені цього святкового снопа господар, переступаючи поріг дому, звертався до присутніх: "Віншую вас із щастям, здоров'ям, із цим Святим вечором, щоб ви в щасті й здоров'ї провели ці свята й наступних дідждали від нині за рік, доки нам Пан Біг визначив вік". Господар вносить дідуха, тобто святочний сніп пшениці, або, якщо того нема, сніп жита чи іншого збіжжя; вітає всіх домашніх зі Святим вечором і Різдвом – і ставить дідуха на "покутті", на почесному місці, підстеливши сіна [7]. Слідом за ним вносили до хати в'язку соломи ("діда") і сіна ("бабу"). Зазначити належить, що дідуха називають також Колядою, а Коляда – це синонім Різдва, отже з входом дідуха починаються таїнства Різдва. Дідуха ставить господар на покутті, на почеснім місці, а хлопець підстелює під дідуха сіно. Опісля, коли господиня зачинає вносити вечерю, ставить на сіно й на солому, попри дідуха, хліб та кутю, тобто варену пшеницю з медом і маком [8].

З певністю можна стверджувати, що в цьому обряді, а зокрема в розміщенні хліба й

куті біля дідуха, нема шанування прадіда як померлого, ані його угощення. Це є акт жертви, але не померлим, лиш Богові, зовсім подібна до інших жертв, приношених Богові на Свят-вечір. До дідуха ставляться з повагою як до предка роду та народу; але його вважають невмирущим, вічно живучим (тому його символом є Місяць, що все відновлюється, хоч на час гине). Він є прошеним і жданим гостем Свят-вечора на великім родиннім та народнім зборі. Він первородний із народу, бувший свідок і приємець перших дарів Божих – на початку Світу. То він повинен завітати між зібрану рідню, розрадувану дарами Свят-вечора. Його не бояться, але тішаться уявленим його приходом [8].

Постать дідуха сьогодні тісно пов'язана з традиціями християнства. Колишня думка про прадіда як добродія і Спасителя народу відживає в ідеї народження Спасителя Ісуса Христа. Ідея відродження народу в первісній красоті й силі сходиться з християнською. Адже й християнська церква називає Ісуса новим Адамом [7]. Символічний дідух – сіно, стелиться на святовечірній стіл та під столом на згадку про прадіда, що першим збирав сіно для худоби, яку навчився плекати, а рівночасно робиться те з пієтизму для маленького Ісуса, який лежав у яслах на сїні, неначе в первісних обставинах людського життя. Коли велика українська рідня очікує прадіда як небесного гостя і з ним приходять містичні астральні світила, уся рідня віддає спільний поклін Ісусові [7, с. 343].

Процес виготовлення, а точніше в'язання дідуха має свої регіональні особливості. Наприклад, в окремих селах Рівненського Полісся до коляди беруть тільки колосся пшениці, в інших – усі злаки, окрім вівса, а в деяких місцевостях – це всі злаки та ще й сухі польові квіти. Надзвичайно оригінальний спосіб виготовлення дідуха зберігся в районах Рівненщини, які межують із Галичиною [2].

Попередньо готуються пучечки колосся різних злаків. Кількість може бути різною, тобто за бажанням і можливостями, від 6 до 10. Можна й більше, але тоді коляда буде масивною. Кожен пучечок рівняємо і щільно обвиваємо міцною ниткою. Колір нитки – довільний (тобто на ваш смак). Таким чином виготовляємо 9 пучків. Навколо одного центрального розміщуємо по колу спочатку три, а потім, відступивши вниз, ще 5. Тісненько й акуратно обвиваємо ниткою основу й відгинаємо кожен жмуток під кутом 30-40 градусів від основи. Маємо форму ялинки. Стебла, що залишилися знизу, вигинаємо у формі хрестовини. Таким чином, ялинка-коляда ще й стоятиме самостійно. Дуже оригінально виглядає така коляда, коли колоски завчасно пофарбувати, позолотити тощо. Але більшість віддають перевагу натуральному кольору колосся [2].

Всі старші люди, що народилися в Україні, пам'ятають, що нашим звичаєм було ставити на Свят-вечір дідуха. Ялинку ставили тільки в містах України, у яких переважали чужинці, що принесли звичай, чужий українському народу, ставити ялинку, прикрашену світляними оздобами і ласощами. Звичай германських народів Скандинавського півострова прийшов на землі наших західних і північних сусідів, поляків і росіян, а потім з'явився і в містах України. Ніколи звичай ставити ялинку в українських селах не був прийнятий. Там панував наш відвічний звичай ставити Дідуха. Український етнограф Степан Килимник у своїй книзі "Український рік у народних звичаях в історичному освітленні", описуючи підготовку до Свят-вечора подає ритуал вношення "Дідуха" в хату, який є чи не найважливішою ознакою початку великого Свята: "Батько зі сином, увійшовши в клуню, здимають шапки, уклоняються "Дідухові-Раєві". Батько бере колосяну квіточку в сина й кропить "Дідуха", а потім побожно хреститься, схиливши голову, проказує, а хлоп'я повторює: "...Милостивий Боже, і ти, Сонце праведне, зі Святим Різдом! Торік дали ви урожай, дали добро, багатство й здоров'я... Пошліть іще краще цього року!" – Берімо "Дідуха", синку, несімо Свята до хати!". Батько виходить із клуні першим – у правій руці "Дідух", під лівою пахою маленька в'язочка сїна. За батьком хлоп'я несе дві в'язочки сїна. Повільно й урочисто підходять до хати й стають перед

сінешним порогом. Господиня слідкує з хати й у цей час бере книша, відчиняє хатні та сінешні двері й з легким уклоном зустрічає "гостей". Традиції святкувань Різдва Христового пересувають на Новий рік, що має притемнити все, що пов'язане з Різдом. "Рай Дідуха" – культ предків, родинне свято, пов'язане з народженням Правди-Христа, замінили "Дідом Морозом" (Санта – Класом) і "ялинкою" [7].

Формування духовності й національної культури у школярів засобами українського етнодизайну, зокрема мистецтва створення дідуха буде ефективнішим через організацію гурткової роботи, що будується на принципах зацікавленості й добровільної участі в ній і враховує індивідуальні інтереси та нахили школярів. На педагогічному факультеті в Переяслав-Хмельницькому ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" традиційно проводиться майстер-клас "Український дідух" для школярів та учителів міста та області. Програмою майстер-класу передбачено реалізацію комплексу навчально-виховних, навчально-дослідних та науково-методичних проблем, пов'язаних з українським етнодизайном. Студенти кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання, майбутні вчителі образотворчого мистецтва, проводять майстер-класи на практичних заняттях у середніх школах, в школах інтернатах, а також для дітей з особливими потребами.

Майстер-клас "Український дідух" спрямовує свою діяльність не тільки на творчий розвиток у школярів, на поглиблення знань з мистецтва рідного народу, але й на формування духовності та національної культури, формування у школярів шанобливого ставлення до пам'яток народної культури, проведення популяризаційної діяльності, пов'язаної з вивченням і відродженням українського мистецтва.

Аналіз історичних і семантичних особливостей образу українського дідуха дозволяє зробити висновок, що в різноманітних засобах народного символічного мистецтва закладено мудру філософію, моральні заповіді, культуру, високодуховні традиції, які несуть важливі цінності виховання підростаючого покоління. Ознайомлення з символічним наповненням образу українського дідуха сприяє вихованню школярів в народному дусі, на основі національних духовних і культурних традицій. Досвід організації та проведення майстер-класів забезпечує глибоке осмислення й засвоєння кожним учнем у процесі творчого пошуку народних етичних цінностей, принципів, поглядів, переконань, додержання в сучасному побуті народних традицій, звичаїв та обрядів.

Використана література:

1. Бровченко А. І. Формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх учителів трудового навчання : автореферат дис. ... канд. пед. наук / А. І. Бровченко. – К. : вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 20 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1991.
3. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник. – Т. 1. / Я. П. Запаско (керівник авторського колективу), І. В. Голод, Я. О. Кравченко, С. П. Лупій, В. Ф. Любченко, І. А. Мельник, О. О. Чарновський. – Львів : Афіша, 2000. – С. 584.
4. Килимник С. Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. – Т. І. – Львів, 2010. – С. 22.
5. Корницька Л. А. Дослідницька етнографічна діяльність майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю : метод. рек. / Л. А. Корницька. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 55 с.
6. Міщенко М. Хвали зиму після Миколи / М. Міщенко // Українська культура. – 1991. – № 11. – С. 34-35.
7. Хромлива-Щур Л. Українські народні звичаї в сучасному побуті / Л. Хромлива-Щур. – Львів : Фенікс, 1990.
8. Сосенко О. Культурно-історична постать Староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора / О. Сосенко. – Львів, 1928. – К. : СІНТО, 1994. – 343 с.
9. Українське народознавство : навч. посібник / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчова. – Львів : Фенікс, 1994. – 608 с.

Стрилець О. В. Дидух як елемент українського етнодизайна у формуванні духовності та національної культури молодіжи.

В статті розглядається один з елементів українського етнодизайна – дидух, його використання в формуванні духовності та національної культури підліткового покоління. В традиції українського народу фігура дидуха має різноманітне значення: це найближчий предок народу; також люди в цьому образі олицетворяли фігуру Господа; іншим разом виступає прадед як первісний ідеальний господар. Представлено методи та форми організації майстер-класів по українському декоративно-прикладному мистецтву та аналізується досвід роботи викладачів вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: етнодизайн, духовність, національне виховання, народні традиції, звичаї, обряди, дидух, духовна культура, формування особистості.

Strilets O. V. Didukh Ukrainian ethnodesign as a kind of spiritual formation and national youth culture.

The article deals with one of the elements of Ukrainian ethnodesign - didukh, its use in the formation of national culture and spirituality of the younger generation. In the tradition of the Ukrainian people figure Didukh has various meanings: it is the ancestor of the people, as people in this image personified figure of the Lord, other times great-grandfather stands as the original perfect host. The methods and forms of organization of master classes in Ukrainian arts and crafts and analyzes the experience of teachers of higher educational establishments.

Keywords: ethnodizayn, spirituality, national education, folk traditions, customs, rites, didukh, spiritual culture, formation of personality.

УДК: 371.15:377.112.4.

Твердохлібова Я. М.

КОМПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті окреслено проблемні питання щодо формування й розвитку композиційної здатності студентів у процесі художньо-графічної підготовки. Обґрунтовується думка, що графічна композиція є важливим дидактичним інструментарієм у формуванні професійної здатності, компетентності особистості й розвитку її творчого потенціалу. Композиційну діяльність студентів в процесі художньо-графічної підготовки віднесено до інноваційних технологій художнього навчання, що дозволяє реалізацію принципу фундаменталізації професійної освіти. Композиційна діяльність розглядається у вимірах особистісно-зорієнтованого підходу з позицій педагогіки мистецтва й художньої дидактики та поетапного цілеспрямованого її протікання в ході освоєння основ мистецтва графіки в системі педагогічної освіти. В статті окреслено зміст педагогічного процесу, який детермінується такими складовими як предкомунікативність (навчання – пізнання), комунікативність (навчання – учіння) та посткомунікативність (учіння – творчість), котрі розкривають сутнісну характеристику моделі педагогічного управління процесом композиційної діяльності студентів. Освітня модульна технологія "навчання – пізнання – учіння – творчість" розглядається як динамічний процес професіоналізації, що є педагогічним інструментарієм формування професійної здатності студента до виконання завдань художньо-графічної діяльності на якісному рівні, в тому разі створювати виразну композицію засобами графіки.

Ключові слова: художньо-графічна підготовка, професійна здатність, компетентність, композиційна діяльність, творчість, дидактичні умови.

Тенденції розвитку національної системи художньо-педагогічної освіти в нових умовах її протікання потребують теоретичного й практичного оновлення змісту